

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРОСКУРА ВОЛОДИМИР ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

УДК 316.614.4:343.843:343.848(477)(043.3)

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ,
ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Запоріжжя – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету.

Науковий керівник – доктор соціологічних наук, професор
Скідін Олег Леонідович,
Класичний приватний університет (м. Запоріжжя),
професор кафедри соціології
та соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, професор
Рущенко Ігор Петрович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
завідувач кафедри соціології;

кандидат соціологічних наук, доцент
Дікова-Фаворська Олена Михайлівна,
Житомирський економіко-гуманітарний інститут
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини “Україна”,
ректор.

Захист відбудеться 23 січня 2009 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.02 при Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б.

Автореферат розіслано “20” грудня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Я.В. Зоська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасному українському суспільстві проблема дезадаптації людей із різних соціальних груп виникла в контексті глобальних економічних і політичних змін, що відбуваються в нашій країні протягом останніх півтора десятка років. Зокрема, звичними по відношенню до осіб, сімей, груп і цілих верств населення поняттями стали “соціально незахищені”, “неблагополучні”, “соціально дезінтегровані”, “маргіналізовані”. Однією з таких соціально дезадаптованих груп є особи, які звільняються з місць позбавлення волі. Окрім того, можна припустити, що світова криза, яка розпочалася наприкінці 2008 р., тільки погіршить ситуацію.

Проблема соціальної адаптації колишніх ув'язнених була і залишається гострою й актуальною. Адже від того, наскільки вдало відбуватиметься процес пристосування колишнього в'язня до нових соціальних умов, наскільки швидко він засвоюватиме нові цінності, норми, правила поведінки життя в соціумі, залежить не лише його подальша доля, але й доля інших індивідів, у більш широкому соціальному вимірі – соціальна безпека. Щорічно з кримінально-виконавчих установ звільняється 50–70 тис. засуджених до позбавлення волі. На жаль, в Україні доля особи, яка хоче розірвати зв'язки з кримінальним минулим, найчастіше мало хвилює як посадовців, так і представників громадськості (у тому числі представників владних структур, які опікуються колишніми ув'язненими). Нерідко трапляються ситуації, коли людина, зіштовхнувшись із низкою проблем (відсутність житла, роботи, довіри з боку близьких, звичайна побутова ксенофобія з боку незнайомих людей), втрачає надію і повертається знову в місце позбавлення волі, але вже на більш тривалий термін. Зокрема серед засуджених у 2007 р. раніше були судимі та мали непогашену або незняту судимість 25,6% осіб. Покращити ситуацію в цій галузі можна завдяки вивченню та запровадженню адаптаційних технологій при роботі з цією соціальною групою.

Теоретико-методологічні основи концепції соціальної адаптації закладені в працях зарубіжних науковців: Г. Блумера, Г. Гартмана, І. Гофмана, Ф. Знанецького, Е. Еріксона, Р. Мертона, Дж. Міда, Т. Парсонса, Г. Сельє, У. Томаса, Л. Фестінгера, З. Фрейда, Т. Шибутані та ін.

Характеристики соціальної адаптації розглядалися дослідниками з соціологічних (А. Анохін, Л. Гордон, А. Готлиб, О. Дікова-Фаворська, О. Злобіна, А. Камбур, І. Кон, Л. Корель, П. Кузнєцов, А. Лобанова, О. Мулява, М. Лукашевич, І. Рущенко, Н. Свиридов, В. Тихонович, Н. Ходорівська, М. Шабанова, В. Ядов), психологічних (А. Налчаджян), соціально-філософських (М. Ромм, Н. Сарджвеладзе, О. Бондаренко), педагогічних позицій (Л. Лавриненко, О. Коренева), а також з позиції системного підходу (Ч. Застроу, С. Жермен).

Соціальну адаптацію осіб, звільнених від відбування покарання, досліджували педагоги О. Беца, О. Вакуленко, А. Капська, В. Кривуша, І. Курляк, Р. Овчарова, В. Синьов; соціальні працівники О. Корабльова, С. Шимоволос; юристи О. Бандурка, С. Гречанюк, А. Гуров, О. Дащенко, Т. Денисова, М. Дубінін, С. Зливко, І. Карпець, О. Литвинов, В. Львовчкін, В. Петков, Г. Радов, С. Скоков, С. Стефанов, Б. Телефанко, В. Трубников, Г. Хохряков, Г. Христова, А. Яковлев, О. Янчук, А. Яровий; психологи В. Васильєв, В. Коновалова, Р. Овчарова, А. Осипова, В. Шепітько; філософ В. Білецький; соціологи Ю. Баранов, О. Соколова, А. Тайбаков, Т. Татідінова та ін.

Зокрема, соціологи зосереджувалися переважно на вивченні процесів взаємодії звільнених з місць позбавлення волі з соціальним оточенням. Водночас, проблема розробки та втілення соціальних технологій, які би охоплювали методи, засоби, прийоми, способи організації сприяння засудженим у створенні передумов для успішної адаптації на етапі відбування покарання, а також безпосереднього сприяння соціальній адаптації після звільнення з установ виконання покарань, поки що залишається недостатньо розробленою.

Отже, при попередній роботі з науковими джерелами та з матеріалами емпіричних спостережень, у тому числі за результатами взаємодії з компетентними державними

органами та ЗМІ стає зрозумілим формулювання проблеми дослідження: вона полягає в протиріччі між існуючими в соціології, кримінології, психології, педагогіці пізнавальними уявленнями, реально втілюваними державними інституціями заходами, які не відповідають сучасності, часто орієнтованими на пережитки радянської системи та сучасною діяльністю, напрацьованими інноваційними технологіями адаптації, а також дефіцитом наукових розробок, які б дозволяли застосовувати інноваційні технології в сучасних умовах.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках наукової теми “Гуманістичний вимір соціального реформування” (0108U006647), яка розробляється колективом кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету “Львівська політехніка”. Для виконання цієї теми використано визначені за участю автора чинники, що впливають на успішність соціальної адаптації; розроблені ним технології наскрізної соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі (Акт про використання наукових досліджень Проскури В.В. від 02.09.08). Дисертаційна робота також є складовою частиною комплексної теми “Особливості соціальних перетворень в сучасній Україні” (0106U000729), що виконує кафедра соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету. За участю автора у 2008 р. розроблено розділ “Соціально-технологічний аспект соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі” до комплексної теми, який включав інструментарій та звіти проведених автором досліджень за 2002–2007 рр., соціальну технологію підготовки засуджених до життя у суспільстві (довідка № 2309 від 28.09.08).

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є побудова технологій соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі.*

Виходячи з поставленої мети та структури дисертаційної роботи, є доцільним сформулювати такі *завдання*:

– визначити теоретико-методологічні засади дослідження технологій соціальної адаптації в науковій літературі;

– охарактеризувати соціально-технологічний підхід як засіб оптимізації процесів адаптації;

– окреслити на основі визначення а) характеристики, б) напрямки функціонування адаптаційних технологій у роботі з особами, які звільняються з місць позбавлення волі, з урахуванням соціальних змін в Україні та світі;

– з'ясувати стан та передумови соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі;

– охарактеризувати організаційно-правові та соціально-інституційні основи розробки та застосування технологій соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі;

– проаналізувати і побудувати схему застосування технологій наскрізної соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі.

Об'єктом дослідження є соціальна адаптація осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.

Предметом дослідження є механізм реалізації технологій, спрямованих на сприяння процесу реідентифікації та реінтеграції повнолітніх осіб чоловічої статі, які звільняються з місць позбавлення волі, – з ролями, нормами та цінностями некримінального соціального середовища.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано теоретичні й емпіричні методи науково-пізнавальної діяльності. Їх можна поділити на загальнонаукові методи (якісного компаративного аналізу, формалізації та типологізації, логіко-системного моделювання) та специфічно соціологічні методи (метод опитування та кількісного аналізу).

Метод якісного компаративного аналізу передбачає порівняльний аналіз змістовних ознак різних наукових підходів до розуміння процесу адаптації, метод формалізації і

типологізації – диференціацію типологічних груп і рівнів, що характеризують чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі, та технології адаптації, логіко-системного моделювання – для створення логічної моделі застосування технологій адаптації, метод кількісного аналізу – при інтерпретації кількісних показників емпіричного дослідження.

Методологічною основою дисертації стали дослідження вчених у галузі соціології, філософії, загальної й юридичної психології, педагогіки, кримінального та кримінально-процесуального права, окремі прикладні напрями у сфері роботи пенітенціаристів і кримінологів із досліджуваних проблем.

В обґрунтування окремих положень, висновків і рекомендацій, які містить дисертація, було покладено: результати аналізу передумов процесу соціальної адаптації стосовно осіб, які готувалися до звільнення від відбування покарання з місць позбавлення волі у трьох областях України (Запорізькій, Київській, Львівській); результати аналізу опитування працівників виправних колоній; узагальнення й аналіз монографій, навчально-методичних і науково-публіцистичних джерел, а також інформації ЗМІ, що присвячена відповідній тематиці; опрацювання статистичних даних.

Емпіричну базу роботи складають результати проведених у 2006–2007 рр. опитувань: засуджених чоловіків, які готувалися до звільнення (N = 514, вибірка – багатоступенева комбінована, на останньому ступені – квотна); працівників виправних колоній (N = 85, вибірка – кластерна).

Наукова новизна одержаних результатів визначається передусім тим, що автор здійснив комплексне дослідження основних соціотехнологічних механізмів, включених в процес соціальної адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.

Результати дослідження, котрі відображають внесок новизни автора в розробку означеної проблеми, зводяться до наступного:

– досліджено новий ефект у тому, що девіантність оцінюється не лише у площині особистих проблем колишнього в'язня, але і соціальної коллаборації, в контексті якої постпенітенціарний супровід стає своєрідним комплексом соціотехнологій співподолання наслідків девіантної поведінки, набором програм стартового соціально-інформаційного капіталу, необхідного для продуктивної ресоціалізації (с. 36–37; 73–74);

– дістало подальшого розвитку положення, згідно з яким, в Україні спостерігаються розбіжності між цільовим призначенням постпенітенціарних заходів і їх соціально-технологічним забезпеченням, що потребує оновлення базисних нормативних актів і структурно-функціонального реформування кримінально-виконавчих підрозділів державного апарату в напрямку посилення співпраці з недержавними організаціями (релігійними, психологічно-консультативними центрами тощо) (с. 118–155);

– вперше досліджено постпенітенціарний супровід, як систему реадaptaції особи колишнього ув'язненого державними та недержавними організаціями, яка включає в себе розробку відповідних соціотехнологічних алгоритмів терапії злочинної мотивації та поведінки (с. 121–155);

– обґрунтовано необхідність пропозицій із вдосконалення чинного законодавства для забезпечення процесу соціальної адаптації та діяльності державних органів, громадських організацій, трудових і навчальних колективів по створенню єдиної цілісної системи постпенітенціарного супроводу (с. 121–173);

– доведено, що підбір програм адаптації розпочинається з соціально-психологічної діагностики та реалізується через заходи соціальної терапії, де провідну роль відіграють соціальні працівники, а допоміжну роль – службовці правовиконавчих органів, що реалізують постпенітенціарний супровід (с. 173–180);

– визначено й удосконалено сукупність заходів соціального сприяння звільненим із місць позбавлення волі в їх побутовому і трудовому влаштуванні, орієнтації на навчання, відновленні соціально-корисних зв'язків, правового статусу громадянина (с. 168–193).

Практичне значення дисертації пов'язане з такими напрямками, як:

– у науково-дослідних роботах, присвячених тематиці соціології девіантної поведінки, соціології права та соціології пенітенціарних закладів, – як основа для подальшого дослідження розглянутих у дисертації положень, а також теоретична основа для подальшого соціологічного аналізу процесу соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі;

– у сфері практичної соціально-пенітенціарної та постпенітенціарної роботи можливим є застосування авторських соціальних технологій, апробованих у 2006–2007 рр. під час втілення дисертантом проекту в рамках гранту Президента України для обдарованої молоді “Апробація моделі соціальної адаптації осіб, які повертаються з місць позбавлення волі” (довідка Управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у Львівській області № 10/1444 від 24.11.08);

– у правотворчій сфері – як матеріали, що можуть бути використані при обґрунтуванні пропозицій із вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства у сфері правової та соціально-психологічної допомоги особам, звільненим від покарання;

– у навчальному процесі – як матеріали для підготовки курсів і спецкурсів за напрямками: “соціологія”, “соціальна робота”, “соціальна психологія”, “соціологія девіації”, “соціологія пенітенціарних установ”, а також у підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій із окресленої тематики;

– у правовиховній сфері – як матеріал у роботі по підвищенню рівня правової культури населення та професійного рівня працівників кримінально-виконавчих установ, правоохоронних і судових органів (довідка № 10/1444 від 24.11.08).

Особистий внесок здобувача. У публікації “Юридично-інформаційний довідник для осіб, які звільняються від відбування покарання з кримінально-виконавчих установ” (Проскура В.В., Телефанко Б.М.) здобувачеві належить підготовка інформаційного блоку щодо відновлення документів, забезпечення та захист прав, працевлаштування колишніх ув'язнених, установи й організації, котрі надають допомогу звільненим з установ відбування покарань. У публікації “Підготовка засуджених до реінтеграції у суспільство” (Проскура В.В., Карпенко Н.А.) дисертантові належить загальна характеристика особистості засудженого, механізми формування правової готовності та орієнтації на здоровий спосіб життя.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, що містяться в дисертації, викладені в наукових публікаціях дисертанта і виступах на конференціях: Міжнародна науково-практична конференція “Дні науки в гуманітарному університеті “ЗІДМУ” (Запоріжжя, жовтень 2004); III Міжнародна науково-практична конференція “Молодіжна політика: проблеми і перспективи” (Дрогобич, березень 2006); IV Міжнародна науково-практична конференція “Молодіжна політика: проблеми і перспективи” (Дрогобич, травень 2007); Міжнародна науково-практична конференція “Від конфлікту до порозуміння: теорія і практика громадянського суспільства” (Львів, травень-червень 2007); Міжнародна конференція “Актуальні проблеми соціальної роботи з дітьми, які проживають в сім'ях, що опинилися в складних життєвих обставинах” (Львів, червень 2008); Міжнародна науково-практична конференція “Дні науки – 2008 в Класичному приватному університеті (Запоріжжя, жовтень 2008); Всеукраїнська науково-практична конференція “Сучасні проблеми захисту прав людини в умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні” (Львів, травень 2004); II міжнародний львівський соціологічний форум “Багатомірні простори сучасних соціальних змін” (Львів, травень 2008); Круглий стіл “Психологічні проблеми соціальної адаптації та правової реабілітації громадян” (Львів, січень 2007).

Результати дослідження обговорювалися на кафедрі соціології та соціальної роботи Національного університету “Львівська політехніка”, Класичного приватного університету і використовуються в науково-дослідній роботі та навчальному процесі студентами

зазначених ВНЗ.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені в 11 наукових публікаціях (п'ятьох статтях, опублікованих у фахових видіннях із соціології; чотирьох тезах доповідей на конференціях та у двох брошурах (у співавторстві).

Структура й обсяг дисертації обумовлені її цілями та завданнями, предметом і методами дослідження, – це вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Повний обсяг дисертації – 261 сторінка (у т.ч. п'ять табл., п'ять рис.). Список використаних джерел (197 найменувань) займає 22 с., чотири додатки – 34 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, її відповідність загальному стану і тенденціям розвитку сучасного українського суспільства; виявлено ступінь наукової розробленості теми і проблеми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; визначено ідейно-методологічні засади, наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів, наведено дані про апробацію роботи та публікації автора.

У **першому розділі** – *“Теоретико-методологічні основи дослідження технологій соціальної адаптації чоловіків, які повертаються з місць позбавлення волі”* – досліджено наукові інтерпретації та сутність соціальної адаптації в міждисциплінарному дискурсі, теоретичні підходи до розуміння адаптації, специфіку соціальної адаптації, детермінанти й типологічно-процесуальні виміри соціальної адаптації, сутність соціально-технологічного підходу як засобу оптимізації процесів адаптації; описано чоловіків, які повертаються з місць позбавлення волі, як соціальну групу.

В підрозділі *“Наукові інтерпретації та сутність соціальної адаптації в міждисциплінарному дискурсі”*, зважаючи на міжгалузевий статус поняття *“соціальна адаптація”*, виокремлено такі підходи у вивченні цього явища, як: соціологічний, біолого-екологічний, філософський, психолого-педагогічний та інші. Розглянувши підходи до пояснення сутності соціальної адаптації з позицій концепції стресу (Г. Сельє), психоаналізу (З. Фрейд, Г. Гартман, Е. Еріксон), символічного інтераціоналізму (Дж. Мід, Ч. Кулі та Л. Філіпс), структурного функціоналізму (Т. Парсонс та Р. Мертон), теорії поля (К. Левін), когнітивної психології (Л. Фестінгер і Дж. Келлі), екологічного підходу (Ч. Застроу та С. Жермейн), соціальної психології (Т. Шибутані й А. Налчаджян), концепції адаптації Н. Сарджвеладзе, можна зробити висновок про те, що в соціологічних теоріях та дотичних до них філософських і соціально-психологічних дослідженнях існують певні розбіжності у розумінні природи цього явища.

У соціологічних теоріях адаптація розуміється передусім крізь призму процесів соціальної інтеграції, асиміляції, поведінково-свідомісної модифікації та репресії особи соціальним середовищем, що в сумі формують інтерналізовану систему управління особою через соціальні диспозиції, засвоєні в процесі трудової діяльності, навчання, виховання (Т. Парсонс, Р. Мертон, Т. Шибутані, М. Лукашевич, А. Налчаджян), які сприяють встановленню балансу соціальних взаємодій на користь нормативно-організованої свідомості та поведінки особи. У галузевих соціологіях адаптація розглядається передусім як процес розбудови особистісних *“мікроніш”* у соціальному просторі. Особистісні *“мікроніші”* (сім'я, професійне товариство, спортивні, наукові організації тощо) стають первинними плацдармами автономії особи, які забезпечують можливе узгодження (компроміс) між вимогами соціального середовища до модифікації свідомості й поведінки особи, з одного боку, та особистою активністю – з іншого.

З точки зору структурно-функціоналістської парадигми, зокрема теорії девіації Р. Мертона, єдиним недевіантним з п'яти типів адаптації індивідів до умов, що існують у суспільстві або групі-носії даної культури (за двома параметрами – культурні засоби та культурні цілі), є конформізм. Конформізм стосовно осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, виявляється у правослухняній поведінці та суб'єктивній готовності до

реінтерналізації норм і цінностей некримінального середовища.

За умови інновації колишній ув'язнений стає на шлях адаптивної девіації-рецидиву: він “удосконалюється” у скоєнні нових, ускладнених й інтелектуалізованих злочинів. Завдяки цьому він досягає такої культурно схваленої цілі, як матеріальне забезпечення, натомість можливості успішного та відносно швидкого її досягнення за допомогою соціально схвальних засобів сильно обмежені.

Ритуалізм означає перехід в стан латентної готовності до рецидиву (незгода з цінностями некримінальної культури суспільства й безсмысленість поведінки в правовому полі) за умови виявлення колишнім ув'язненим зовнішньої правослухняності.

Ретретизм стає можливим за рахунок маргіналізації осіб, що прибули з місць позбавлення волі, і за відсутності підтримки стають безпритульними, нарко- та алкозалежними, душевнохворими тощо, в полярному випадку доходючи до заперечення цілеспрямованої діяльності. За цих обставин адаптація та ресоціалізація не вдаються, відбувається збій в адаптації.

Нарешті, бунт означає прийняття цінностей кримінальної субкультури, котра, зокрема відкидає такі загальноприйняті цілі, як матеріальне збагачення, створення сім'ї тощо. Метою може бути отримання високого статусу в середовищі злочинців (“злодій у законі”) і, відповідно, визнання та повага з боку референтної групи. При цьому, особа може уникати безпосереднього конфлікту з законом, “перекладаючи” вчинення злочинів на осіб, нижчих у кримінальній ієрархії.

Соціальна адаптація розуміється як процес активного пристосування індивіда або групи до певних умов, норм, цінностей соціального середовища, що включає, з одного боку, об'єктивний і репродуктивний вимір – у вигляді трансформацій особи під впливом соціального середовища та засвоєння нею (особою) програм соціальної поведінки з включенням у різні соціальні процеси, з іншого – суб'єктивний вимір у вигляді формування в життєвому просторі суб'єкта мікросегменту соціальних відносин як базису активного локального перетворення ним об'єктивних соціальних умов у відповідності з власними потребами й інтересами. Результатом цього процесу, його соціальною матеріалізацією в мікропросторі та часі особи, стає напрацьована в процесі адаптації системно-соціальна якість особи – соціальна адаптивність, що може бути визначена як певне результуюче співвідношення між об'єктивним і суб'єктивним вимірами адаптації в певному часовому проміжку.

В підрозділі “Соціально-технологічний підхід як засіб оптимізації процесів адаптації” процес адаптації розглядається як такий, в якому суб'єкт спочатку адаптується стихійно та спонтанно, методом спроб і помилок, а потім, засвоївши певний соціальний досвід, починає свідомо конструювати штучні технологічні моделі адаптації, що стають засобом цілеспрямованого управління перетворенням через пристосування. Отже, спочатку індивід пристосовується (адаптується) через спонтанний або цілеспрямований вплив оточення, а потім через соціальні технології адаптує соціальні умови до себе. Спочатку індивід (соціальна група) є своєрідною “соціальною сировиною” (звісно, у метафоричному вираженні), оскільки виконує щодо технологій адаптації об'єктну роль (набуває адаптивності); набуття адаптивності є умовою часткового звільнення від пасивної адаптації і переходу в вимір адаптації як соціальної екстерналізації-автономізації та реконструктивної активності.

Якщо процес соціальної автономізації з тих чи інших причин затягується, блокується або ж відбувається невдало, виникає необхідність в реадаптації. Затягування, блокування або зрив у адаптації колишніх ув'язнених може призводити до скоєння злочину, який власне і є свідченням невдалої соціалізації-інтерналізації та недостатньої ефективності запропонованих державою та недержавними організаціями реадативних програм.

В підрозділі “Чоловіки, які повертаються з місць позбавлення волі, як соціальна група” зазначено, що згадана соціальна група є маргіналізованою спільнотою з чітко вираженими проблемами реадаптації та ресоціалізації. Така ситуація спричинена низькою ефективністю кримінально-виконавчої системи в Україні, зокрема широким застосуванням

дискримінаційних стигматизацій щодо звільнених із кримінально-виконавчих установ із боку державних наглядових органів, а також загальною недовірою (соціальною відчуженістю) різних громадських організацій і пересічних громадян у ставленні до колишніх ув'язнених.

Соціальний портрет колишнього в'язня є таким: особа чоловічої статі, переважно у віці до 35 років; із послабленими або ж відсутніми соціальними зв'язками, медико-соціальними проблемами; залежностями; нижче середнього рівнем матеріальної забезпеченості; послабленою мотивацією інтеграції в суспільство через пережитий досвід невдалих контактів із відповідними кримінально-виконавчими органами та соціальними службами, що надають надто обмежену допомогу; соціально стигматизована, і внаслідок цього ізольована від найважливіших джерел отримання різноманітних соціальних ресурсів. Усі перераховані особливості говорять про те, що рівень адаптивності переважної більшості колишніх ув'язнених, які не можуть розраховувати на дієву підтримку сім'ї, близьких і знайомих, є дуже низьким. Ксенофобія щодо колишніх ув'язнених супроводжує стигматизаційні практики і виправдовує маргіналізований стан цієї соціальної групи.

У другому розділі – *“Соціально-технологічний вимір соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі”* – описується стан і передумови соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі, організаційно-правові та соціально-інституційні основи розробки і застосування технологій соціальної адаптації, а також технології наскрізної соціальної адаптації вказаної групи.

У підрозділі *“Конкретно-соціологічний вимір стану та передумов соціальної адаптації досліджуваної соціальної групи”* інтерпретуються результати опитування, проведеного у виправних колоніях України різних рівнів безпеки серед ув'язнених, які готувалися до звільнення, та працівників цих установ. Зокрема, засуджені мають цілу низку негативних передумов для соціальної адаптації: психологічні проблеми (відчувають занепокоєння й тривогу, страх, відчай, гнів і обурення); недостатню кількість та якість соціально-корисних зв'язків (23,1% засуджених не буде проживати з близькими родичами, більше чверті (27,1%) вважають, що зв'язки їхньої родини не зможуть їм допомогти); проблематичність підтримання зв'язків із потенційним соціальним оточенням (значна частина засуджених відбуває покарання в іншій області, ніж буде проживати після звільнення); відносно низький матеріально-економічний рівень, а у 6,4% опитаних засуджених наявні борги, котрі вони нездатні виплатити; низький професійно-кваліфікаційний рівень засуджених (хоча спеціальність мають 61,1%, рівень професіоналізму як високий оцінюють лише 18,7% засуджених); незадовільний стан здоров'я (швидше незадовільний у 13,1% і незадовільний у 12,7%); низький рівень освіти (основна частина має загальну середню (35,0%) або середню спеціальну освіту (28,3%)); готовність до протизаконних шляхів влаштування після звільнення (48,8%) залежно від обставин; брак у 9,3% засуджених досвіду самостійного керування своїми ресурсами (грошима, речами тощо).

Як найбільш ефективну, у напрямку соціального патронажу, працівники виправних колоній оцінюють співпрацю з релігійними організаціями, органами місцевого самоврядування та спостережними комісіями. Менш ефективною є співпраця з державними службами зайнятості, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді; притулками соціальної адаптації; будинками-інтернатами, органами охорони здоров'я, місцевими органами виконавчої влади та недержавними організаціями, котрі працюють із звільненими.

У підрозділі *“Організаційно-правові та соціально-інституційні основи розробки та застосування технологій соціальної адаптації”* аналізується роль держави у стимулюванні процесів адаптації. Важливими є прямі організаційні дії влади щодо допомоги засудженим пристосуватися до нових умов, однак організована діяльність самого населення, наприклад, активність громадських організацій суттєво полегшує це завдання. Держава за нормальних умов лише взаємодіє з подібними організаціями, забезпечує законодавчий контекст і правила

їхніх дій. З іншого боку, велике значення має адаптаційна поведінка самих звільнених, що виражається в їхніх зусиллях пристосуватися до нової ситуації, входження в неї (впливати на неї важче). Держава може діяти в цій сфері лише опосередковано, відслідковуючи наявні тенденції та вживаючи заходи з непрямой підтримки факторів, що сприяють ефективній адаптації та стримуванню протилежних процесів. Директивні та наказові методи регуляції подібних процесів є неефективними.

Ефективне втілення комплексу заходів щодо осіб, які звільняються з місць позбавлення волі вимагає розробки спеціальних технологій соціальної адаптації, що виступають складовою програм ресоціалізації – повторного процесу засвоєння ув'язненими соціальних норм, цінностей, моделей поведінки, що є адаптивними для функціонування в некримінальних соціальних середовищах. Вказані заходи можуть бути ефективними, якщо вони носять не лише карально-примусовий характер, а до значної міри доповнені системою надання допомоги, спрямованої на пом'якшення входження людини у суспільство, тобто процесів реадaptaції та ресоціалізації.

Держава законодавчо визначила перелік установ та організацій, на котрі покладені функції соціального патронажу. Це, зокрема, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, центри соціальної адаптації, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спостережні комісії, органи соціального захисту населення, органи охорони здоров'я, органи внутрішніх справ, центри зайнятості населення, будинки-інтернати, кризові центри, служби психологічної допомоги, притулки, установи соціального патронажу, будинки нічного або тимчасового перебування звільнених осіб, громадські організації тощо. До неспеціалізованих суб'єктів надання допомоги відносяться також такі громадські інститути, як політичні партії, рухи, фонди, релігійні організації.

У підрозділі “Технології наскрізної соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі” подано опис низки заходів, що покликані знівелювати негативний вплив відбування покарання та полегшити інтеграцію у соціум засуджених осіб після їх звільнення.

Технології наскрізної соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі, являють собою сукупність методів, засобів, прийомів, способів організації сприяння засудженим у створенні передумов для успішної адаптації на етапі відбування покарання, а також безпосереднього сприяння соціальній адаптації після звільнення з установ виконання покарань. Вказані технології поділяють на: технології підготовки засуджених до життя в суспільстві та технології поступової адаптації чоловіків.

Технології соціальної адаптації переважно втілюють провідні організації – такі, котрі згідно з чинним законодавством, внутрішніми документами (статутом, інструкціями тощо) працюють із засудженими і можуть надати конкретному звільненому максимально широкий спектр і обсяг допомоги. Максимальний ефект можливий завдяки співпраці з іншими установами й організаціями (включаючи недержавні та релігійні організації) подібного спрямування. У всі ці організації засуджені можуть звернутися за власним бажанням.

Соціальну технологію підготовки засуджених до життя в суспільстві доцільно починати втілювати не пізніше, ніж за шість місяців до звільнення, поєднуючи індивідуальну та групову форми роботи. Групова робота включає такі чотири послідовно проведені тренінгові блоки: психологічний (опанування навичок конструктивного спілкування, підвищення впевненості в собі, вироблення навичок вирішення конфліктних ситуацій); правової підготовки; працевлаштування; орієнтації на здоровий спосіб життя.

У структурно-функціональному вимірі технологічний алгоритм соціально-адаптаційної роботи з чоловіками, які звільняються з місць позбавлення волі, наприклад, включає:

- збір та аналіз повної інформації про особу, яка звільняється (вивчення її характеристик, особової справи, медичної картки тощо);

- бесіда-знайомство з особою (з'ясування індивідуально-психологічних особливостей, мотивації подальшої поведінки, характеру стосунків із сім'єю, планів щодо освіти, роботи тощо);

- знайомство з сім'єю, оточенням особи, яка звільняється;
- розробка індивідуальних діагностичних карт;
- складання індивідуальної програми роботи для успішної адаптації до життя в суспільстві, підбір алгоритмів утручання (засобів впливу на свідомість, почуття, волю);
- складання плану соціального супроводу;
- розробка та проведення тематичних тренінгів.

У часовому вимірі технологічний алгоритм поступової соціально-адаптаційної роботи включає п'ять етапів (рис. 1).

1. На етапі скерування в провідну організацію визначається “провідна організація”, котра зможе надати якомога ширший обсяг необхідної допомоги конкретному звільненому. Вибір відбувається на основі соціодіагностичної типології ув'язнених. 2. На етапі попереднього оцінювання відбувається співбесіда, завданням котрої є виявлення та аналіз проблем клієнта, складається індивідуальна програма соціально-психологічної роботи, цілі та завдання якої формуються разом із клієнтом, а також зазвичай підписується угода (контракт, договір). 3. На етапі надання першочергової (первинної) допомоги та професійного втручання задовольняються базові потреби клієнта завдяки наданню негрошової матеріальної допомоги (одяг, взуття, їжа), наданню місця тимчасового проживання, медичної, психологічної та грошової допомоги. Команда працівників організації спільно з клієнтом вирішують визначені на етапі оцінювання проблеми, котрі заважають успішній соціальній адаптації. На цьому етапі може проводитися й групова робота у вигляді тренінгів соціальних умінь і груп самопомоги. 4. Етап соціальної адаптації може проходити паралельно з попереднім. На ньому відбувається залучення до системи суспільних відносин, засвоєння соціально схвалених ролей, становлення і розвиток як цілісної особистості на основі засвоєння елементів культури і соціальних цінностей, пристосування до групових норм. 5. Етап прикінцевого оцінювання відбувається після втілення передбачених угодою заходів і полягає в оцінці проведеної індивідуальної роботи та розв'язанні окреслених завдань, а за потреби колишнього ув'язненого скеровують до іншої установи, що здійснює соціальний патронаж звільнених осіб.

ВИСНОВКИ

У висновках наведено теоретичне узагальнення, представлено головні положення та результати дисертаційної роботи, що містять нове вирішення наукової проблеми, яке полягає в побудові технології наскрізної соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі, котра спрямована на реінтеграцію цих осіб у суспільство, інтерналізацію ними норм, цінностей, традицій, звичаїв, світогляду недевіантного середовища.

На основі синтезу проаналізованих підходів запропоноване комплексне визначення соціальної адаптації як процесу, спрямованого на інтегрування особи в соціальне середовище, структури й інститути (організації, групи) шляхом виокремлення соціально-мікропросторових ніш особистої активності (соціально-інтеграційних мікромереж) через інтерналізацію норм, цінностей, традицій, звичаїв, світогляду, ідеології й інших аксіологічних утворень соціорегулятивної сфери (репродуктивний вимір соціальної адаптації) та свідомо-безсвідоме конструювання особою життєвого простору-часу, в якому відбувається нагромадження різних видів особистісного капіталу (фінансового, фізично-речового, соціально-рольового, символічного тощо), що забезпечують відносну автономію особи щодо “соціального тиску” (в розумінні Е. Дюркгейма).

На основі запропонованого комплексного визначення окреслено три базові напрямки роботи державних установ і недержавних організацій у сфері застосування і трансформування адаптаційних технологій у роботі з колишніми ув'язненими (постпенітенціарного супроводу), зокрема: нормативно-інтегративний; соціально-педагогічний; терапевтично-корективний. Ці три напрямки в їх комплексній реалізації включають у себе: 1) інтеграцію (реінтеграцію) особи колишнього ув'язненого в недевіантне

(некриміногенне) соціальне середовище через надання ресурсної бази (первинної інформації, житлових умов тощо) для виокремлення соціально-мікропросторових ніш особистої активності (соціально-інтеграційних мікромереж); 2) інтерналізацію (реінтерналізацію) норм, цінностей, традицій, звичаїв, світогляду, ідеології та інших аксіологічних утворень соціорегулятивної сфери (соціально-виховний поступенітенціарний супровід недержавних організацій); 3) терапевтично-корективне забезпечення процесу конструювання особою ув'язненого життєвого простору-часу, в якому відбувається нагромадження різних видів особистісного капіталу (фінансового, фізично-речового, соціально-рольового, символічного тощо), що забезпечують відносну автономію особи колишнього ув'язненого щодо "соціального тиску" криміногенного та некриміногенного середовища (груп, організацій тощо). Тим самим окреслено напрямки трансформації застосовуваних державними установами та недержавними організаціями технологій поступенітенціарного супроводу в бік зміни пріоритетів соціально-юридичної парадигми карально-репресивного ставлення до особи ув'язненого і визначення оціночного і технологічного формату реадптації і ресоціалізації на основі співпраці.

З'ясовано і встановлено, що суб'єкти при застосуванні агентами соціалізації різних соціальних технологій спочатку виступають переважно в об'єктно-рецептивній ролі (адаптуються стихійно й спонтанно), а потім, засвоївши певний соціальний досвід, починають свідомо конструювати штучні технологічні моделі адаптації; набуття адаптивності є умовою часткового звільнення від пасивної адаптації і переходу в вимір адаптації як соціальної екстерналізації-автономізації та реконструктивної активності. Якщо процес соціальної автономізації з тих чи інших причин затягується, блокується або ж відбувається невдало, виникає необхідність в реадптації. Затягування, блокування або зрив в адаптації колишніх ув'язнених переважно виявляється у скоєнні злочинів і свідчать про невдалу соціалізацію-інтерналізацію.

З'ясовано і визначено, що вказані особи як соціальна група представляють собою маргіналізовану спільноту, що має чітко виражені проблеми із реадптацією та ресоціалізацією. Ці проблеми зумовлені інституційно-правовими архаїзмами радянської кримінально-виконавчої системи в Україні, зокрема широким застосуванням дискримінаційних стигматизацій щодо звільнених з установ виконання покарань з боку державних наглядових органів, а також загальною недовірою (соціальною відчуженістю) різних громадських організацій та пересічних громадян у ставленні до колишніх ув'язнених. Дискримінаційні стигматизації є сукупністю соціально-нормативних пережитків, що припускають ухилення службових осіб від визначених законами стандартів гарантування особистої безпеки та адаптації ув'язнених за рахунок спрощено-стереотипного ставлення до людей, що скоїли злочин, як до "втрачених" і "ненормальних". Постановка такого "соціального діагнозу" в поєднанні із проявами упередженості відповідних суб'єктів супроводжує фонові переживання ув'язненими занедбаності, зайвості, полишеності, і, відповідно, непрямим чином провакує повернення на злочинний шлях та збої в процесах реадптації та ресоціалізації (асоціальний спосіб життя, бродяжництво і безпритульність, злочинні рецидиви тощо). Водночас дискримінаційні стигматизації виправдовують (легітимують) часткову бездіяльність самих посадових осіб і прояви ксенофобії з боку громадських організацій та окремих осіб.

Встановлено, що реінтеграція у суспільство осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, є доволі масштабною проблемою для сьогоденного українського суспільства. Ці особи стикаються з проблемами соціального, економічного, юридичного, психологічного, медичного характеру, які часто є взаємопов'язаними, а причини яких не мають чіткої межі. У напрямку забезпечення умов для успішного здійснення процесу соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, робляться позитивні кроки. Зокрема, проблемам соціальної адаптації цієї групи осіб присвячена ціла низка нормативних актів. Однак, на практиці залишається актуальною потреба створення та розбудови мережі спеціальних установ та організацій, а

також активне залучення до цього процесу держави.

Визначено, що технології наскрізної соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі, є сукупністю методів, засобів, прийомів, способів організації сприяння засудженим у створенні передумов для успішної адаптації на етапі відбування покарання, а також безпосереднього сприяння соціальній адаптації після звільнення з установ виконання покарань. Технології соціальної адаптації переважно втілюють провідні організації – такі, котрі згідно чинного законодавства, внутрішніх документів (статуту, інструкцій тощо) працюють із засудженими і можуть надати конкретному звільненому максимально широкий спектр і обсяг допомоги. У структурно-функціональному вимірі технологічний алгоритм соціально-адаптаційної роботи зі звільненими особами, включає: збір та аналіз повної інформації про засудженого, який має звільнитися (вивчення його характеристик, особової справи, медичної картки тощо); знайомство з сім'єю, оточенням особи, яка звільняється; бесіда-знайомство з особою (з'ясування індивідуально-психологічних особливостей, мотивації подальшої поведінки, характеру стосунків з батьками, міркувань щодо освіти, майбутньої роботи тощо); розробку індивідуальних діагностичних карт; складання індивідуальної програми реабілітації для успішної адаптації до життя в суспільстві, підбір методів втручання (засобів впливу на свідомість, почуття, волю); складання плану соціального супроводу; розробка та проведення тренінгів з питань цінностей, досвіду та стимулювання розвитку позитивних рис характеру, подолання особистих комплексів.

Розроблені й апробовані нами технології підготовки засуджених до життя в суспільстві за результатами спостережень і тестувань дали позитивні результати. На груповому рівні знизилися показники конфліктності, агресивності, групового тиску; на індивідуальному – дещо зросла емпатійність, відкритість, комунікабельність, самооцінка, рефлексивність, здатність приймати просоціальні рішення тощо. Крім того, покращилися та змінилися в бік адекватності знання правового характеру щодо прав і обов'язків, їхнього працевлаштування, медичного обслуговування, соціального забезпечення тощо. Зросла обізнаність засуджених із питань здорового способу життя, попередження таких хвороб, як ВІЛ/СНІД, туберкульоз, наркоманія, алкоголізм, захворювань, що передаються статевим шляхом тощо. Про ефективність втіленої моделі може свідчити той факт, що частина засуджених, які після звільнення поїхали в інші населені пункти різних областей України підтримують контакт із фахівцями, задіяними в реалізації технології. Зокрема, ці звільнені розповідають про свої здобутки і проблеми, просять консультацій чи порад, висловлюють вдячність. Є звернення і після випуску «Юридично-інформаційного довідника для осіб, які звільняються від відбування покарання з кримінально-виконавчих установ», наприклад, у зв'язку з проханням пояснити, як діяти в конкретних випадках.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані безпосередньо при роботі з чоловіками, які звільняються з місць позбавлення волі; для покращення законодавчої бази щодо співпраці та внутрішній роботі установ, організацій, що втілюють заходи соціального патронажу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях:

1. Проскура В.В. Соціальна робота з особами, які повернулися з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 1 (29). – С.20–30.
2. Проскура В.В. До питання аналізу концепцій соціальної адаптації / В.В. Проскура // Соціальні технології. – К. : ГУ “ЗІДМУ”, 2005. – Вип. 28. – С. 224–236.
3. Проскура В.В. Соціально-адаптаційна робота з особами, які повертаються з місць позбавлення волі в Україні (за матеріалами соціологічного дослідження) / В.В. Проскура // Соціологічні дослідження : збірник наукових праць. – Луганськ, 2005. – № 5 – С. 119–132.
4. Проскура В.В. Інституційне забезпечення процедур соціально-адаптаційної роботи з

особами, які звільняються з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Соціальні технології. – К. : ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – Вип. 35. – С. 109–119.

5. Проскура В.В. Соціально-корисні зв'язки як засіб соціальної адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Соціальні технології. – К. : “КПУ”, 2008. – Вип. 37. – С. 282–290.

Публікації в інших виданнях:

6. Проскура В.В. Ролі та функції соціального працівника при роботі з особами, які повернулися з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Дні науки : зб. тез доповідей : в 3 т. / Гуманітарний університет “ЗІДМУ”, 28–29 жовтня 2004 ; ред. кол. В.М. Огаренко та ін. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2004. – Т. 1. – С. 246–247.

7. Проскура В.В. Юридично-інформаційний довідник для осіб, які звільняються від відбування покарання з кримінально-виконавчих установ / В.В. Проскура, Б.М. Телефанко. – Л. : Папуга, 2006. – 144 с.

8. Проскура В.В. Підготовка засуджених до реінтеграції у суспільство / В.В. Проскура, Н.А. Карпенко. – Л. : Папуга, 2007. – 200 с.

9. Проскура В.В. Соціально-адаптаційна робота з особами, які звільняються з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Від конфлікту до порозуміння: теорія і практика громадянського суспільства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (31 травня – 2 червня). – Л. : Вид-во ЦНТІ, 2007. – С. 166–169.

10. Проскура В.В. Технології соціальної роботи з людьми, які звільняються з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні питання організації соціальної роботи з дітьми, що проживають у сім'ях, які опинилися у складних життєвих обставинах” (6–7 червня). – Л. : Львівська облдержадміністрація, 2008. – С. 14–17.

11. Проскура В.В. Соціальні технології підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі / В.В. Проскура // Дні науки : зб. тез доповідей : в 3 т. / Класичний приватний університет, 23–24 жовтня 2008 ; ред. кол. В.М. Огаренко та ін. – Запоріжжя : Вид-во “КПУ”, 2008. – Т. 3. – С. 207–209.

АНОТАЦІЯ

Проскура В. Технології соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2008.

Дисертацію присвячено аналізу технологій соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі, як особливої соціально-незахищеної соціальної групи населення України. В роботі представлено систематизований огляд концепцій соціальної адаптації та адаптаційних технологій у вітчизняній і зарубіжній соціології; обґрунтовано моделі практичного застосування дослідження даного аспекту людської діяльності; означено організаційно-правові та соціотехнологічні напрямки роботи з колишніми ув'язненими; з'ясовано базові проблеми постпенітенціарної адаптації в Україні з точки зору ув'язнених, а також працівників виправних колоній.

Ключові слова: адаптація, соціальна адаптація, постпенітенціарна адаптація, постпенітенціарний супровід, соціальні технології, технології постпенітенціарної адаптації.

АННОТАЦИЯ

Проскура В. Технологии социальной адаптации мужчин, освобождающихся из мест лишения свободы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по

специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии – Классический приватный университет. – Запорожье, 2008.

Диссертация посвящена анализу технологий адаптации лиц, освобождающихся из мест лишения свободы, как особой социально-незащищенной социальной группы населения Украины. В работе представлен систематизированный обзор концепций социальной адаптации и адаптационных технологий в отечественной и зарубежной социологии; обосновано модели практического применения данного аспекта человеческой деятельности; обозначены организационно-правовые и социотехнологические направления работы с бывшими заключенными; выяснены базовые проблемы постпенитенциарной адаптации с точки зрения заключенных, а также работников исправительных колоний.

Определено и проанализировано четыре подхода к пониманию и интерпретации социальной адаптации как социального процесса: биологически-экологический, философский (социально-философский), социально-психологический и социологический.

Социально-технологический подход к пониманию процесса адаптации заключается в том, что субъект адаптируется сначала стихийно и спонтанно, методом проб и ошибок, а потом, усвоив определенный социальный опыт, начинает сознательно конструировать искусственные технологические модели адаптации, которые становятся средством целенаправленного управления преобразованием через приспособление.

Социальная группа лиц, которые освобождаются из мест лишения свободы, представляет собой маргинализованное сообщество, которое имеет четко выраженные проблемы с реадаптацией и ресоциализацией. Данные проблемы обусловлены институционно-правовыми пережитками советской уголовно-исполнительной системы в Украине, в частности широким применением дискриминационных стигматизаций в отношении освобожденных из уголовно-исполнительных учреждений со стороны государственных надзорных органов, а также общим недоверием различных общественных организаций и обычных граждан по отношению к бывшим заключенным.

Осужденные имеют целый ряд негативных предпосылок социальной адаптации: психологические проблемы; недостаточное количество и качество социально-полезных связей; проблематичность поддержания связей с потенциальными социальным окружением; низкий материально-экономический уровень; низкий профессионально-квалификационный уровень осужденных; неудовлетворительное состояние здоровья; низкий уровень образования; довольно низкий уровень осведомленности о жизни общества, учреждения, которые осуществляют функции социального патронажа; готовность к противозаконным путям обустройства после освобождения; недостаток опыта самостоятельного управления своими ресурсами (деньгами, вещами и т.п.).

Государство законодательно определило перечень учреждений и организаций, на которые возложены функции социального патронажа. Законодательные акты разграничивают функциональные обязанности большинства учреждений и организаций, работающие с мужчинами, освобождающимися из мест лишения свободы, и регулируют компетенцию, порядок создания и деятельность большинства из них. В этих документах также определены группы осужденных, с которыми работают отдельные учреждения.

Предложено три базовых направления работы государственных учреждений и негосударственных (общественных) организаций в сфере постпенитенциарного сопровождения: нормативно-интеграционный, социально-педагогический, терапевтически-коррективный. Эти три направления включают в себя интеграцию (реинтеграцию) бывшего заключенного в некриминогенную социальную среду; интернализацию (реинтернализацию) норм, ценностей и моделей поведения некриминогенной среды; терапевтически-коррективное обеспечение процесса конструирования личностью заключенного жизненного пространства-времени, обеспечивающего продуктивное накопление различных видов социального капитала.

Технологии сквозной социальной адаптации мужчин, которые освобождаются из мест

лишения свободы, представляют собой совокупность методов, средств, приемов, образов организации содействия осужденным в создании предпосылок для успешной адаптации на этапе отбытия наказания, а также непосредственного содействия социальной адаптации после освобождения из учреждений исполнения наказаний.

Ключевые слова: адаптация, социальная адаптация, постпенитенциарная адаптация, постпенитенциарное сопровождение, социальные технологии, технологии постпенитенциарной адаптации.

ABSTRACT

Proskura V.V. Social technologies for the adaptation of former male inmates. – Manuscript.

Dissertation for the doctoral candidate's of science (sociology) by specialization 22.00.04 – special and field sociologies. – Classic Private University. – Zaporizhzhya, 2008.

This dissertation provides an analysis of social technology in the adaptation of current and former male inmates, a group considered especially socially vulnerable in Ukraine. The manuscript presents a systematic review of the theories behind their social adaptation and the adaptation technologies used in domestic and foreign sociology; substantive models for the practical implementation of researches in such aspects of human activity; covers organizational-legal and social technology used in working with current and former inmates; and uncovers basic problems with respect to the social adaptation of former inmates upon their release from prison in Ukraine from the point of view of both inmates and penitentiary workers.

Key words: adaptation, social adaptation, post-penitentiary adaptation, post-penitentiary supervision, social technologies, technologies of post-penitentiary adaptation.

Проскура Володимир Вячеславович

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ,
ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
соціологічних наук

Підписано до друку 09.12.08 Формат 60×84/16. Папір друкарський.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Зам. № 279. Тираж 100 прим.

Виготовлено на поліграфічній базі Класичного приватного університету
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70 б